

היום נלמד בעזרת ה':

עבודה זרה דף ד

(בעמ' הקודם)

[ע"פ ביאור 'חברותא']

ואיבעית אימא, לעולם הבא, פירושו כדרכי שמעון בן לקיש.
דאמר רבי שמעון בן לקיש: אין גיהנם לעתיד לבוא, אין הרשעים נידונים בגיהנם,
אלא בדין הזה: הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה [משל הוא, כאילו יש
לשמש נרתיק, וביום לוחט מוציאה הקב"ה מנרתיקה], ומקדיר, עושה את חום
השמש חזק מאוד. **רשעים - נידונים בה בשמש, ואילו צדיקים מתרפאין בה -**
ורבי שמעון בן לקיש מבאר: **רשעים נידונים בה, דכתיב [מלאכי ג] "כי הנה היום**
בא בוער כתנור, והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש, וליהט אותם היום הבא,
אמר ה' צבאות, אשר לא יעזוב להם שורש וענף" -
ודרשין: "היום הבא" - השמש הבאה, תלהט אותם, ולא יעזוב להם **לא שורש**
בעולם הזה, ולא ענף לעולם הבא. והוא מה שאמר רב יהודה אמר שמואל: כך
בני אדם, הרשעים, כיון שקדרה עליהם חמה, מתים, לעולם הבא.
ואילו **צדיקים - מתרפאין בה. דכתיב [שם] בהמשך "וזרחו לכם יראי שמי,**
שמש צדקה ומרפא בכנפיה".
ולא עוד, לא רק שהשמש מרפאה אותם, **אלא שמתעדינן בה, בשמש. שנאמר**
[שם] בהמשך "ויצאתם ופשתם [תתרכבו ותתעבו בשומן] כעגלי מרבק [כעגלים
הנמצאים במקום פיתום העגלים]."
דבר אחר: למה נמשלו בני אדם כדגי הים? לומר לך: **מה דגים שבים, כל הגדול**
מחבירו בולע את חבירו, אף בני אדם, אלמלא, אם לא מוראה של מלכות, כל
הגדול מחבירו בולע את חבירו.
והיינו כמו דתנן במסכת אבות:

רבי חנינא סגן הכהנים אומר: **הוי מתפלל בשלומה של מלכות,** אפילו בשלום מלכות אומות העולם, כמו שאמר הנביא ירמיה [כט] "ודרשו את שלום העיר אשר הגלתי אתכם שמה", **שאלמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו.**

ובכך נמשלו לדגי הים.

ועתה הגמרא מביאה מאמר של רבי חנינא בר פפא בענין יום הדין .

רב חנינא בר פפא רמי, הקשה שיש לכאורה סתירה בדברי המקראות - **כתיב** [איוב לז]: **"שדי לא מצאנוהו שגיא כח".** לא מצאנוהו לעורר משפטיו על הבריות בגודל כוחו, כי אם ברחמים.

הרי שאין הקדוש ברוך הוא ממציא לנו את כחו הגדול - ואילו במקום אחר **כתיב** [תהלים קמז]: **"גדול אדונינו ורב כח",** ועוד **כתיב** [שמות טו]: **"ימינך ה' נאדרי בכח".** הרי שהקב"ה ממציא לנו את כחו הרב והנאדר? ומתריך: **לא קשיא:**

כאן מה שנאמר "לא מצאנוהו שגיא כח", מדובר **בשעת הדין,** שאז אינו ממציא כחו הגדול, כי לו ישגיא כחו, יתחייבו כולם כליה.

כאן, מה שנאמר שהקב"ה ממציא לנו את כחו, מדובר **בשעת מלחמה.**

רבי חמא בר חנינא רמי הקשה סתירת המקראות, לכאורה -

כתיב [ישעיה כז], שאומר הקב"ה **"חימה אין לי".**

ואילו במקום אחר **כתיב** [נחום א]: **"נוקם ה' ובעל חמה".**

הרי שיש לו חימה!

ומתריך: **לא קשיא: כאן** שנאמר "חימה אין לי", מדבר הכתוב **בישראל -**

כאן, מה שנאמר "נוקם ה' ובעל חמה", מדובר **בעובדי כוכבים** שהקב"ה בעצמו נפרע מהם.

והגמרא מביאה עוד תירוץ על סתירת המקראות בשם רב חנינא בר פפא.

רב חנינא בר פפא אמר: אין המקראות סותרים, ושניהם מדברים על ישראל, ופירושם: אכן, הקב"ה הוא נוקם ובעל חמה, אבל **"חימה אין לי",** מפני **שכבר נשבעתי** מלקצוף על בני ישראל [לשון המקרא הוא "חמה אין לי, מי יתנני שמיר

ושית". **"מי יתנני", שלא נשבעתי**, כי אלמלא השבועה שלא לקצוף, אהיה **"שמיר ושית"**, הייתי עושה את ארצם לארץ גזירה וחורבן.

ועתה הגמרא חוזרת למאמר האמוראים על יום הדין של לעתיד לבוא, שאמרו שם שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ונותן להם אפשרות לקיים מצות סוכה. והיינו, זה מתאים, עם מה דאמר רבי אלכסנדר:

מאי, מהו הביאור בהא דכתיב [זכריה יב] אמר הקב"ה **"והיה ביום ההוא** [ביום הדין] **אבקש להשמיד את כל הגוים"**?

שהרי יש לדון: **"אבקש" - ממני?!**מי מעכב בעד הקב"ה?

אלא, אמר הקדוש ברוך הוא: **אבקש בניגני שלהם**, אחפש בספר זכרון מעשיהם, **אם יש להם זכות, אפדם. ואם לאו**, אם יבעטו במצות סוכה שאתן להם - **אשמידם**. ואז ההשמדה תהיה בדין, כי עליהם הקב"ה מדקדק.

והיינו דאמר רבא, שהקב"ה מדקדק על אומות העולם, ממקרא אחר:

מאי, מהו הביאור בהא דכתיב [איוב ל'] **"אך לא בעי ישלח יד, אם בפידו להן שוע"**.

ומבאר רבא ש"עי" הוא חורבן גמור, ו"פיד" הוא ניקור התרנגולים. והוא משל, כמו שהתרנגולים מנקרין מעט מעט, כן נפרע הקב"ה מעט מעט.

אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל: כשאני דן את ישראל, אין אני דן אותם כעובדי כוכבים, דכתיב בעובדי כוכבים [יחזקאל כא] **"עוה עוה עוה אשימנה"**, כלומר, עיווי עיוותה [עשו עוונות], ולכן אשים אותם **"עוה"** - חורבן גמור, וזה פירושו של **"אך לא בעי ישלח יד"** -

אלא, **אני נפרע מהן** [נוסח אחר: **אבל ישראל אני פורע מהן מעט מעט**], כפיד של תרנגולת. וזה פירושו של **"אם בפידו להן שוע"**.

דבר אחר, אמר הקב"ה: **האפילו אם אין ישראל עושין מצוה לפני כי אם מעט, כפיד של תרנגולין שמנקרין באשפה, אני מצרפן לחשבון גדול, שנאמר "אם בפידו להן שוע"**. ודרשין, **"שוע"** הוא מלשון **"תשועה"**, והיינו שהקב"ה נותן להם פדיון.

דבר אחר: אמר הקב"ה: **בשכר שמשוועין** [מלשון תפילה] **לפני - אני מושיע אותם**.

ומה שאמר רבא שהקב"ה ברוב חסדו נפרע מישראל מעט מעט, היינו דאמר רב אבא:

מאי, מהו הביאור בהא דכתיב [הושע ז]: **"ואנכי אפדם, והמה דברו עלי כזבים"**? אמר הקב"ה: **אני אמרתי אפדם בממונם בעולם הזה**, אענישם לישראל בממונם, והוא פדין נפשם, מעט מעט, **כדי שיזכו לעולם הבא**. ואף שריחמתי עליהם בחסד זה, **המה דברו עלי כזבים**. הכחישו חסדי ה', ואמרו שה' מענישם בחנם. ודרשות אלו, **היינו דאמר רב פפי משמיה משמו דרבא**: **מאי**, מהו הביאור בהא דכתיב [שם]: **"ואני יסרתי, חזקתי זרועותם, ואלי יחשבו רע"**?

אמר הקדוש ברוך הוא: **אני אמרתי איסרם ביסורין בעולם הזה, כדי שיחזקו זרועותם לעולם הבא**. והם אלי יחשבו רע. אינם מבינים שהיסורים הם מחסדי ה', אלא חושבים שרצונו לעשות להם רע.

ובהמשך למאמרי האמוראים ודרשת המקראות מביאה הגמרא עובדה. **משתבח ליה רבי אבהו למיני**, רבי אבהו [שהיה שתדלן אצל מלכות רומי ששלטו בארץ ישראל, והיה מקורב למלכות, וניהל וויכוחים עם המינים – הנוצרים] התפאר לפני המינים **ברב ספרא, דאדם גדול הוא**, סיפר להם מעלת רב ספרא שהינו איש חשוב.

שבקו ליה מיכסא, השלטונות פטרו את רב ספרא מתשלום מסים **דתליסר שנין**, של שלש עשרה שנה, עקב חשיבותו, לפי המלצתו של רבי אבהו. **יומא חד אשכחוהו**, פעם כשפגשו המינים את רב ספרא, התחילו להתכווח אתו. **אמרו ליה: כתיב** [עמוס ג]: **אמר הקב"ה: "רק אתכם ידעתי [אהבתי] מכל משפחות האדמה, על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם"**.

ושאלוהו, שלכאורה הדברים סותרים, כי אם הקב"ה אוהבם מכל האומות – וכי **"לכן" הוא פוקד עליהם את כל עונותיהם?** ואמרו בלשון משל: **מאן דאית ליה סיסיא**, מי שיש לו זעם על אדם מסויים, וכי יתכן לומר כי **ברחמי מסיק ליה**, שהוא מעלהו [מחשיבו] בין אוהביו?!

[גירסא אחרת: **מאן דאית ליה סוסיא בישא**, מי שיש לו סוס מתפרע – **ברחמיה מסיק ליה?** מעלה עליו את אוהבו כדי שימות?!]

אישתיק שתק רק ספרא, ולא אמר להו ולא מידי, לא ענה להם כלום.

רמו ליה סודרא בצואריה, שמו לו המינים סודר בצווארו, כאילו חונקים אותו,

וקא מצערי ליה וציערוהו, על שבחנם פטרוהו מן המסים, ואינו יודע לענות להם.

אתא הגיע רבי אבהו, אשכחינהו ומצאם מצערים את רב ספרא.

אמר להו שאל אותם רבי אבהו: אמאי מצעריתו ליה, למה אתם מצערים אותו?

אמרו ליה: ולא אמרת לן, וכי לא אמרת לנו **דאדם גדול הוא? ונולא ידע למימר,**

ואינו יודע לומר פירושא דהאי פסוקא, פירוש פסוק זה].

אמר להו אמר להם רבי אבהו: אימר דאמרי לכו, במה אמרתי לכם שהוא איש

חשוב, בתנאי, בדברי התנאים שבמשניות ושבברייתות, שהינו חכם בהם, אבל

בקראי, בפירושי המקראות – **מי אמרי לכו,** וכי אמרתי לכם כן?

אמרו ליה המינים לרבי אבהו: מאי שנא אתון דידעתון? למה אתם כן יודעים

פירושי המקראות?

אמר להו ענה להם רבי אבהו: אנן אנו, דשכיחינן גביכון, שאני נמצא ביניכם,

רמינן אנפשינן, אנו מטילים זאת על עצמנו, **ומעיינינן,** ומעיינים במקראות כדי

לדעת אותם היטב לצורך הוויכוחים שאתם מנהלים אתנו –

אבל אינהו, הם, שאר החכמים, **לא מעייני כל כך,** אלא במשניות ובברייתות.

אמרו ליה המינים לרבי אבהו: לימא לן את! אמור לנו אתה תירוץ על קושייתנו.

אמר להם רבי אבהו: אמשול לכם, אתרץ לכם ב"משל" –

משל למה הדבר דומה? לאדם שנושה תובע חובו משני בני אדם, אחד אוהבו

ואחד שונאו. מאת אוהבו, הוא **נפרע ממנו מעט מעט,** מרוב אהבתו לו, ויודע

שקשה לו לפרוע בבת אחת. אבל מאת שונאו **נפרע ממנו בבת אחת.**

והנמשל: מאת ישראל, אוהביו, נפרע הקב"ה את כל עונותיהן מעט מעט בעולם הזה, כדי שיזכו ליום הדין. ואילו מהעובדי כוכבים, אינו נפרע מהן כלל בעולם הזה – כדי לחייבן ולטורדן מן העולם הבא, ושם הוא נפרע מהם בבת אחת על הכל.

וזה פירוש המקרא: "רק אתם ידעתי [אהבתי] מכל משפחות האדמה, על כן אפקוד [מעט מעט כאדם שפוקד את חבירו לפרקים] עליכם את כל עונותיכם".

וזוהי תשובתו למינים שאינם מאמינים בשכר ועונש לעולם הבא.

ומענין לענין דורשת הגמרא בענין מידת הגמול של הקב"ה, הגומל טוב לעושי רצונו ומעניש לעוברי רצונו.

אמר רב אבא בר כהנא: מאי, מהו הביאור בהא דכתיב [בראשית יח] **בתפילת אברהם אבינו על אנשי סדום, "חלילה לך מעשות כדבר הזה, להמית צדיק עם רשע"?**

"חלילה" לשון חולין הוא. וכך **אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! חולין הוא לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע.**

ומקשינן: **ולא? וכי הקב"ה אינו מעניש את הצדיק עם הרשע?**
והא כתיב והרי נאמר [יחזקאל כא], שאמר הקב"ה **"והכרתי ממך צדיק ורשע"**. ומתריצין: מה שנאמר **"והכרתי ממך צדיק ורשע"**, מדובר **בצדיק שאינו גמור. אבל בצדיק גמור - לא.** אין הקב"ה מענישו עם הרשעים.

ומקשינן: וכי צדיק גמור אין הקב"ה מענישו עם הרשעים?
והא כתיב בספר יחזקאל [ט] **"וממקדשי תחלו"** [בנבואת יחזקאל מתוארים ששה משחיתים הבאים להשחית את ירושלים, ונאמר להם: "עברו בעיר אחריו [אחרי איש לבוש הבדים] והכו, אל תחוס עינכם ואל תחמלו. זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית... וממקדשי תחלו"], כלומר, התחילו מבית המקדש. **ותני רב יוסף: אל תקרי "ממקדשי", שהוא בית המקדש, אלא תקרי "ממקודשי", והיינו הצדיקים, אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאל"ף עד תי"ו.** [כי נאמר שם שאמר הקב"ה לאיש לבוש הבדים: "והתוית תו על מצחות האנשים". ודרש רב יוסף שהם הצדיקים, ועליהם התווה תי"ו, לומר, ששמרו על התורה מאל"ף ועד תי"ו].

הרי שאף צדיק גמור מעניש הקב"ה עם הרשעים?
 ומתריצין: אכן יש חילוק בין צדיק גמור לצדיק שאינו גמור. אבל **התם נמי, צדיקי ירושלים, כיון שהיה בידם למחות על תועבות ירושלים, ולא מיחו, הוו להו הרי הם כצדיקים שאינם גמורים.**

רב פפא רמי הקשה סתירה לכאורה בין שני מקראות:
כתיב [תהלים ז] **"אל זועם בכל יום"**, ואילו במקום אחר [נחום א] **כתיב "לפני זעמו מי יעמד"**. ואם כן, קשה: אם הוא זועם כל יום, האיך יש קיום לעולם?

ומתריך: **לא קשיא**. אין המקראות סותרים. כי **כאן**, מה שנאמר שהקב"ה זועם, מדובר ב**יחיד**, שאין לו עמידה כשהקב"ה זועם עליו. ואילו **כאן** מדובר ב**ציבור**, שהם מתקיימין אף שהקב"ה זועם כל יום. וכיון שדרשו את המקרא "אל זועם בכל יום", מביאה הגמרא עוד דרשה על מקרא זה.

תנו רבנן: נאמר "אל זועם בכל יום". וכמה זמן הוא זעמו? – **רגע**. וכמה הוא רגע? – אחת מחמש ריבוא ושלושת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה בחלקי שעה – זו היא רגע. ואין כל בריה יכולין לכיון אותה רגע. חוץ מבלעם הרשע, שידע לכיון השעה שהקב"ה זועם,

דכתיב ביה [במדבר כד]: שאמר על עצמו "וידע דעת עליון". ודבר פלא הוא: וכי אפשר שבלעם הרשע, שאפילו דעת בהמתו לא הוה ידע, [כמו שיבואר] – דעת עליון, מי הוה ידע? והגמרא מספרת איך מצאנו שלא ידע דעת בהמתו.

מאי "דעת בהמתו לא הוה ידע"? בעידנא דחזו ליה, כשראוהו שרי מואב דהוה רכיב אחמריה, שהנו רוכב על אתונו, אמרו ליה: מאי טעמא לא רכבתא אסוסיא? למה לא מיהרת לבוא על גבי סוס?

ואמר להו בשקר: ברטיבא, באחו מקום המרעה, שדאי ליה, השארתי את סוסי, וסוסי לא היה מוכן לרכיבה.

מיד – "ותאמר האתון אל בלעם: הלוא אנכי אתונך, אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה. ההסכן הסכנתי לעשות לך כה?" ואם כן, למה אתה משקר? אמר לה: את שימשת אותי רק לטעינא בעלמא, לישא משאות, ולא לרכיבה. אמרה ליה: שקר! "אשר רכבת עלי!"

אמר לה: את שימשת לי לרכיבה רק באקראי בעלמא, במקרה ואין לי סוס מזומן. אמרה ליה: שקר הדבר! הלא רכבת עלי תמיד, "מעודך עד היום הזה". ולא עוד, אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה, שאתה בועל אותי

כי כתיב הכא "ההסכן הסכנתי", וכתיב התם [מלכים א א]: "ותהי לו סוכנת". כמו ששם זה לשון חימום, כך גם באתון בלעם - הרי שבלעם לא ידע דעת בהמתו, ואיך ידע דעת עליון?

אלא, מאי, מהו הביאור בהא דכתיב "ויודע דעת עליון"? - שהיה יודע לכיון אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה.

והיות וידע לכיון את השעה, עשה ה' צדקה עם ישראל, ובאותם הימים לא כעס אפילו רגע.

וצדקה זו, היינו דקאמר להו נביא לבני ישראל.

נאמר [מיכה ו]: "עמי! זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב, ומה ענה אותו בלעם בן בעור, מן השטים עד הגלגל, למען דעת צדקות ה'". מעת שחטאו בשטים ועד שנכנסו לארץ ישראל וחטאו בגלגל - עשיתי עמהם צדקות הרבה.

ומה הן אותן הצדקות?

אמר רבי אלעזר: אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל: עמי! ראו כמה צדקות עשיתי עמכם! שלא כעסתי עליכם כל אותן הימים. שאם כעסתי עליכם - לא נשתייר מעובדי כוכבים משונאיהם של ישראל [בלשון סגי נהור] אפילו שריד ופליט.

והיינו, זה הפירוש מה דקאמר ליה בלק לבלעם [במדבר כג]: "מה אקב - לא קבה אל, ומה אזעום - לא זעם ה'". כי באותם הימים לא זעם ה'.

וכמה זמן הוא זעמו? - רגע. וכמה זמן הוא רגע?

אמר אמימר ואיתימא או שאמר כן רבינא, "רגע" הוא כמימריה, כאורך הזמן שאורך לומר המלה "רגע".

ומנלן מנין לנו דרגע הוי ריתחיה, שהזמן שהקב"ה כועס הוא רק "רגע"? דכתיב [תהלים ל]: "כי רגע באפון, חיים ברצונו". הרי ש"אפון", והוא הכעס, הוא "רגע".

ואיבעית אימא, נלמד מהכא, ממקרא זה: נאמר [ישעיה כו]: "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם". הרי שזמן הזעם הוא רגע.

אימת רתת, מתי הוא זמן זעמו?

אמר אביי: בתלת שעי קמייתא. בשלשת השעות הראשונות של היום, שהוא זמן כימה מהמטה, ואז כשקמים המלכים ומניחין כתרין בראשיהן ומשתחוים לחמה - כועס הקב"ה בזמן קצר, **כי חורא כרבלתא דתרנגולא**, כשמתלבנת כרבות התרנגול.

ומקשינן: **כל שעתא ושעתא** רוב הזמן, **מחזור חורא**, מתלבנת הכרבות, שאינה כל הזמן בחוזק האדמימות? ומתרצינן: **כל שעתא**, כל שעות היום, אפילו כשהיא מתלבנת - **אית ביה** יש בהן **סורייקי סומקי**, חוטין אדומים. ואילו **היא שעתא**, בזמן שהקב"ה כועס - **לית ביה סורייקי סומקי**, אלא היא לבנה לגמרי. ומספרת הגמרא עובדא בהקשר לכך.

רבי יהושע בן לוי, הוה מצער ליה ההוא מינא, ציער אותו איש אחד נוצרי [בקראי, בוויכוחים במקראות. **יומא חד**] רצה לקללו בעת שהקב"ה זועם, **נקט תרנגולא** לקח לו תרנגול [ואוקמיה בין כרעיה דערסיה, ושם אותו בין כרעי מיטתו, כדי להיות קרוב אליו] **ועיין ביה** והביט עליו כל הזמן, **כי סבר, כי מטא** **היא שעתא**, כשתגיע העת היא שמתלבנת בה כרבות התרנגול, והיא עת כעס הקב"ה - **אלטייה**, אקללנו!

כי מטא היא שעתא, כשהגיע עת היא, **נימנם** נרדם רבי יהושע בן לוי - **אמר: שמע מינה**, אפשר להבין מכך, **שלאו אורח ארעא למיעבד הכי**, אינו דרך ארץ, כלומר, אינו הגון לעשות כן לכיון שעת הזעם, כי **"ורחמיו על כל מעשיו" כתיב** [תהלים קמה], וכן **כתיב** [משלי יז] **"גם ענוש - לצדיק לא טוב"**. אינו טוב לצדיק שהבריות ייענשו בשבילו, ואפילו לא המינים.

תנא שנינו **משמיה** משמו **דרבי מאיר: בשעה שהמלכים** מלכי אומות העולם **מניחין כתרין בראשיהן ומשתחוין לחמה**, והוא בשלש שעות הראשונות ביום, **מיד כועס הקדוש ברוך הוא**.

אחרי שאמרנו ששלש שעות ראשונות הוא זמן "חרון אף" שהקב"ה כועס, והוא זמן דין, מסיקה מכך הגמרא הלכה.

אמר רב יוסף לא ליצלי איניש לא יתפלל אדם **צלותא דמוספי** תפלת מוסף, **בתלת שעי קמייתא דיומא** בשלש שעות הראשונות ביום, שהוא עת שכועס הקב"ה, **ביומא קמא דריש שתא**, ביום הראשון של ראש השנה, **ביחיד**, בתפלת

יחיד, והטעם - **דלמא** יתכן **כיון דמפקיד דינא** שפוקדים את דינו - **דלמא מעייני בעובדיה**, יעיינו במעשיו, **ודחפו ליה מידחי**, וידיחו אותו.

ומקשינן: **אי הכי**, אם יש לחשוש לכך, למה חושש רק ביחיד, **בציבור נמי**, למה לא נחשוש כן גם בתפילת הציבור?

ומתריצין: **דציבור נפישא זכותיה**, זכותם גדולה, ותתקבל אף בשעות אלו.

ומקשינן: **אי הכי**, אם יש לחשוש לכך, למה דוקא תפלת מוסף? - **דיחיד דצפרא**, תפלת שחרית ביחידות, **נמי לא** יתפלל היחיד אז תפלת שחרית?

ומתריצין: **כיון דאיכא ציבורא דקא מצלו**, שמתפללין תפלת שחרית בכל המקומות באותה עת, נכללת תפלתו בתוך תפלת הציבור - **ולא קא מדחי ולא ידחו** את תפלתו. אבל תפלת מוסף, הואיל וזמנה כל היום, יש מתפללין אותה בבוקר ויש מאחרין, לכן אינו מובטח שתפלתו היא בעת תפלת הציבור, ואינו נכלל עמהם.

ומקשינן: איך אמרו שידונו אותו באותן שלש שעות -

והא אמרת הרי אמרו [בסוגיא לעיל]: שלש שעות ראשונות - הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה, ורק בשלש שעות השניות הוא יושב ודן את העולם.

הרי שאינו דן את העולם בשלש שעות ראשונות?

ומתריצין: **איפוך**, הפוך את דברי רב יהודה אמר רב, וכך שנה אותם: שלש הראשונות יושב ודן את כל העולם כולו, שלש השניות יושב ועוסק בתורה. ולפי זה, אכן בשלש שעות הראשונות הוא זמן הדין.

ואיבעית אימא, לעולם לא תיפוך, אכן אין צורך להפוך, ובשלש שעות ראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה, ובשניות יושב ודן את העולם כולו - כדברי רב יהודה אמר רב.

והטעם למה שאמר רב יוסף "דלמא מעייני בעובדיה ודחפי ליה מידחי", הוא, כי בשעה שהקב"ה יושב ועוסק בתורה, **דכתיב ביה "אמת"**, **דכתיב [משלי כג] "אמת קנה ואל תמכור"** - **אין הקדוש ברוך הוא עושה אז לפנים משורת הדין**, ולכן אין השעות הללו העת המתאימה לעמוד מכסא דין ולשבת על כסא רחמים.

ואילו דין, כלומר, בשעות שהקב"ה דן את העולם, **דלא כתיב ביה "אמת"**, באותה עת **הקדוש ברוך הוא עושה לפניו משורת הדין**, וכדברי רבי יהודה אמר רב, שעומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים.

יום, מעיד, טרף, בעגל - סימן. אלו הם ארבעה מאמרים שאמרם רבי יהושע בן לוי, השייכים לנאמר למעלה.

גופא, שנינו למעלה: **אמר רבי יהושע בן לוי: מאי, מהו הביאור בהא דכתיב [דברים ז]: "אשר אנכי מצוך היום לעשותם" -**

היום לעשותם, ולא למחר לעשותם. היום לעשותם, ולא היום ליטול שכר, כמבואר למעלה.

ועוד **אמר רבי יהושע בן לוי: כל מצוות שישראל עושין בעולם הזה באות ומעידות אותם לעולם הבא. שנאמר [ישעיה מג]: "יתנו עידיהם ויצדקו ישמעו ויאמרו אמת".**

"יתנו עידיהם ויצדקו" - אלו ישראל, "ישמעו ויאמרו אמת" - אלו עובדי כוכבים, כמבואר למעלה.

ועוד **אמר רבי יהושע בן לוי: כל מצות שישראל עושין בעולם הזה - באות וטורפות מכה אותם לעובדי כוכבים לעולם הבא על פניהם. שנאמר [דברים ד]: אמר משה רבינו: "ושמרתם ועשיתם, כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים".**

"נגד העמים", שהיה במשמע ביחס לעמים, לא נאמר. אלא "לעיני העמים" נאמר, שמשמע מול עיניהם ממש. **מלמד הכתוב שבאות וטורפות לעובדי כוכבים על פניהם לעולם הבא.**

ועוד **אמר רבי יהושע בן לוי: לא עשו ישראל את העגל, כלומר, בני ישראל היו גבורים ויכלו לשלוט ביצרם ולהימנע מעשיית העגל, אלא שהתגבר עליהם יצרם מגזירת הקב"ה. והטעם, כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שבכל דור ודור. שאם יאמר החוטא "מה לי לשוב בתשובה, הקב"ה לא יקבלני", אומרים לו "צא ולמד ממעשה העגל, שחטאו חטאה גדולה, וכפרו בה' לאחר מעמד הר סיני, ובכל זאת קיבל אותם הקב"ה, כששבו בתשובה" -**

שנאמר [דברים ה'] אמר משה רבינו לישראל בסיני בשם הקב"ה: **"מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אותי, ולשמור את כל מצותי כל הימים, למען ייטב להם ולבניהם לעולם"**. הרי שהיו גבורים ואמיצי לב ביראת ה'. והיינו, מאמר דומה לזה, **הא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: לא דוד המלך היה ראוי לאותו מעשה של בת שבע, ולא ישראל ראוי לאותו מעשה העגל -**

לא דוד ראוי לאותו מעשה, דכתיב [תהלים קט] שאמר דוד על עצמו "ולבי חלל בקרבי", ודרשינן, יצר הרע הוא בקרבי כ"חלל" כמת, ואין לו כח לשלוט בקרבי - ולא ישראל ראוי לאותו מעשה. דכתיב **"מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אותי כל הימים"**.

אלא למה עשו?

לומר לך: גזירת הקב"ה היא, ליתן פה לחוזרים בתשובה, **שאם חטא יחיד, אומרים לו: כלך, לך לך, אצל יחיד!** ולמד ממנו שיד הקב"ה פתוחה לקבל אותך בתשובה. **ואם חטאו צבור, אומרים להו "לכו אצל ציבור!"**, ולמדו מהם לחזור בתשובה.